

ברז שמחת פרי ושוורשיו

להבנת יסודות הלכות ארבעת המינים

ראשי פרקים:

הקדמה

א. מגמת נטילת ארבעת המינים

1. חג הסוכות
2. עולם הצומח בחג הסוכות
3. חלקי הצומח
4. אופיים הכללי של ארבעת המינים

ב. הלולב

1. מרכיות השדרה
2. התייחסות העלים אל השדרה
3. דיני העלים עצמם
4. אורך הלולב

סיכום

ג. הדס

1. מעמד פירות ההדס
2. דין הדר בהדס
3. אופי דיני העלים
- א. מרכיות גדרי העלים
- ב. העלמת שדרת ההדס
- ג. ראש ההדס
- ד. צוות גדילת העלים

סיכום

ד. ערבה

ה. אתרוג

1. צורת האתרוג
2. דין הדר
3. בעלות על האתרוג.

סיכום

ו. אופן נטילת ארבעת המינים

1. חיבור ארבעת המינים
2. הצורך במגע
3. בעלות על המינים
4. צורת הנענוע

סיכום

הקדמה

פרק ג' במסכת סוכה עוסק בהלכות ארבעת המינים. מתוך התבוננות במכלול ההלכות בנושאים שונים הנידונים בפרק זה, ניתן להבחין במגמות מרכזיות בכל נושא ונושא, המתאחדות לתוכן אחד, איתו אנו נפגשים וממנו אנו יונקים, בנטילת ארבעת המינים בחג הסוכות. מגמת סיכום זה היא נסיון התבוננות כללית על פרטי הלכות ארבעת המינים, ושרטוט הקווים האמוניים הכלליים

הניטעים בנו בנטילתם. אך קודם להתבוננות עצמה, רציתי להקדים בקצרה, מספר עקרונות מתודיים, שהנחוני בכתיבת השורות המובאות להלן. בשל אופיו ההלכתי של הפרק (שלא כפרקים למדניים אחרים בגמרא), נעשית ההתבוננות, לא דרך היסודות העיוניים, הניצבים בעומק מחלוקות התנאים, האמוראים והראשונים, אלא דרך המחלוקות עצמן. יתרון יש לכך, אך גם חסרון. היתרון הוא בהיצמדות אותנטית לדעת רבותינו, ללא חשש ההסתכנות שבחידוש סברות, אשר בהנף יד נכתבות, ובאותו הנף גם נמחקות. וחסרון, שהדליגה הנדרשת מרובד ההלכה אל רובד המגמה הרוחנית המזינה ומחיה אותו הינה דליגה חדה, ולא מודרגת ומואטת על ידי הליכה מחיל אל חיל - ממחלוקת אל סברותיה, מסברות אל יסודות כלליים ומהם אל שורשיהם הרוחניים.

עוד בשל כך - כיוון שלא ביסודות למדניים עסקין הכא, הרי שכאשר לפנינו מחלוקת אמוראים למשל, לא נוכל להסביר את סברתו של כל חד, אלא צורת ההתבוננות תהיה דרך מגמת המחלוקת, דרך הדגש העולה מהתבוננות על מכלול הדעות החלוקות, בעיקר דרך הדעה המוקצנת יותר, המובלטת על ידי חברתה המתונה ממנה. ישאל השואל, אם כן לעולם סיכום זה הינו רק לחד מאן דאמר!! על כך נאמר - גם הדעה המתונה יותר, כפי שנראה להלן, שייכת למגמה זו, אלא שהיא מבטאת אותה פחות. מה גם, שאם לא בנקודה הנידונה במחלוקת ספציפית זו היא מבטאת את מגמת הענין, הרי שיתבטא הדבר במחלוקת אחרת במקום אחר. כך משוררת לנו כנסת ישראל לדורותיה את מסרה הרוחני בנושא זה.

כאשר נחלקו הלומדים בסברא עיונית, אז נוכל לומר ששתי תפיסות שונות לפנינו, ואכן יש למצות את המיוחד שבכל אחת. אך כאשר המחלוקת הינה הלכתית, ולא נובעת מתפיסות למדניות שונות, אז נראה הדבר שעקרון אחד יש כאן, ומוקד המחלוקת הוא לא בנכונות עיקרון זה, אלא בשאלה עד כמה יש להקצין את ביטוי או לא. למשל, נראה להלן את מגמת מיזוג עלי הלולב עם שדרתו. נחלקו ר' יהודה ורבנן, האם צריך כפות ממש או רק ראוי לכפות. נראה שעיקרון אחד יש כאן, ונחלקו עד כמה יש להביאו לידי ביטוי בנקודה זו, ולא על נכונות עצם עיקרון זה.

לא דברים מוגדרים יש בסיכום זה, כי אם רק פתיח דפתיח, פתיחת דיון, בהצעת דרך להתבוננות. ודאי וודאי, שאין הכוונה להציג את הדברים כמוגמרים. ועל כל פשעים תכסה אהבה.

א. מגמת נטילת ארבעת המינים

נהמקורות העיקריים לפרק זה הינם מלקוטי הלכות לתלמידו של ר' נחמן מברסלב בהלכות סוכה ארבעת המינים, ומקונטרס "עמלה של תורה" אות ו' וממחשבות חרוץ פט"ו לר' צדוק הכהן

1. חג הסוכות

במהלך חגי תשרי, המבררים את בנין האמונה הישראלי, מופיע חג הסוכות כמעט כמסיים את התהליך כולו. עיקר עניינו בלקיחת המדריגה הרוחנית העליונה איתה נפגשנו ביום כיפור, שעיקר תוכנה הוא בהתנשאות לחיי עולם הבא - שם לא אוכל ושתיה ישנם, גם לא אשה ומנועלים עשויים מעור הנחש המסית לחטא, גם לא סיכת ורחיצת הגוף. מדריגה כה גבוהה עד כדי נטישת

הגוף וסביבתו (ע"י אורות התשובה סוף פ"ט). ובא חג הסוכות ומלמדנו כיצד יש ואפשר להוריד צורת חיים זו עד הופעתה במדריגות החיים התחתונות עד כדי החייאתם במקור החיים. מגמה זו מתבררת דרך מצוות הסוכה ודרך נטילת ארבעת המינים.

2. עולם הצומח בחג הסוכות

כביטוי למגמה זו מתמזג האדם בחג עם עולם הטבע, הצומח. צריך להיות הסכך עשוי מן הצומח, ומן הקרקע דווקא, ודווקא בדבר שאינו מקבל טומאה. הטומאה הינה ביטוי לחוסר חיות. הצמח מוכשר לקבלת הטומאה כאשר הופך הצמח להיות כלי - מאבד את חיותו הטבעית והופך להיות כאחד הדוממים. כל עצם היציאה מבית הקבע אל בית ארעי, משמעותה יציאה אל החוץ, אל החיות הטבעית הזורמת.

כך ביחס למקום דירתו של האדם, ובמישור אחר מקבל הדבר ביטוי בכך שלוקח האדם את אותה הופעה טבעית בידיו, ובה מגלה את מגמתה הרוחנית, מגמתה האחדותית.

עולמנו הסובב אותנו מורכב פרטים פרטים, חלקים חלקים. כל אחד ותפקידו, כל אחד ומדרגתו. זה עליון וזה תחתון, זה חיובי יותר, וזה פחות. וככל שיורדים אנו במדריגות החיים, כך אנו מוצאים פחות אחדות בין הפרטים, ופחות היזקקות שלהם זה לזה. את תופעת העדריות של בעלי החיים, שכל כולה אומרת שיאין מקום ואפשרות לפרט בודד - כולם נזקקים לכולם, אין להשוות ליחידאיות הצומח, שאינו נזקק לעמיתיו למדרגה, וכל שכן למדרגת הדומם, הסטאטי, שאינו יוצר קשר וזיקה עם ימינו ושמאלו. אפילו תופעות כאכילת עשב, הסתופפות בצל אילן, היזקקות מינית ועוד, מעידות כאלף עדים שלא יכול היחיד לשרוד לבדו. זקוק הוא כאוויר לנשימה אל סביבתו, להתמזג עימה ולינוק ממנה. כך אצל בעלי החיים. למעלה מכך אצל האדם. למטה מכך - אצל הצומח. הדבר נובע מכך שהחיים, ליתר דיוק, מקור החיים, עצם מושג החיים, המופשט, העקרוני, חד הוא, "ואתם הדבקים בה' א-להיכם חיים כלכם היום". גילויי החיים הם שונים ומגוונים, אך מקורם אחד. וככל שמתרחקת הבריאה ממקורה הא-להי, המופשט, העליון, כך תופסת הפרטיות וההתגוננות האישית מקום של כבוד, ומודגש עוד יותר הצד האישי החלקי של כל הופעה וגילוי, ללא היזקקות למכנה המשותף, הכורכו עם חברו.

ועל כן, כחלק מגילוי המגמה הא-להית, אף ובעיקר בעולם הטבע, בא גילוי המיוחד של חג הסוכות. אנו נוטלים את חלקי השונים של הצומח - חלקיו החשובים יותר, וחלקיו החשובים פחות - ואת כולם מאחדים למגמה אחת, בנטילה אחת, חושפים את העובדה שכולם כולם, למרות פרטיותם החיצונית, הרי הם שייכים למגמה אחת, אחדות אחת, מקור חיים אחד.

3. חלקי הצומח

הצומח מורכב מחלקים חלקים. חלקי עיקר וחלקי טפל, חלקי מקור וחלקי תכלית, איברים חיצוניים ואיברים פנימיים, ואת כולם אנו נוטלים בחג, באחדות אחת.

חלקו המרכזי של העץ, תכליתו, נקודת מגעו עם האדם הנהנה מן העץ - הפרי. ענינו בהיותו משרת את האדם, וזאת ביכולת אכילתו, ובצורתו המושכת כחלק המוגמר של העץ.

בצורה הופכית לפרי, הרי שמקורות יניקת העץ מהווים את התכונה ההפוכה. כל ענינם בשרתם את העץ ופריו, אין להם צורה, הם נסתרים מעין אדם. איפיונים עצמיים אין להם.

שדרתו של העץ - הן גזעו האחד, הן הענפים המתפרשים ממנו - נותנת לעץ את יציבותו, קיבועו, גובהו, זקיפותו, את יכולת עמידתו בקשיים בהם מעמידה אותו סביבתו - כח המשיכה, רוחות חזקות, חיות מחפשות פרי מאכל בקירבת הארץ, ואת תכונת הקישור בין כל חלקיו השונים - בין שורשיו לעליו, בין יונקותו לפריו.

ולבסוף - **עליו של העץ**, מדיפי ריחו, מעצבי צורתו האסתטית על ידי יצירת צמרת מפוארת. "העליון הוא מלבוש הפרי, כי העליון הם מבחוץ והפרי מבפנים" (תפארת ישראל פרק נט). נמצאים הם בגובהו של אילן. שם נויים, שם מקיימים הם את זיקתם אל השמש השומרת ממעל על העץ ומזינה אותו בקרניה. העלים שייכים לחלקו העליון של העץ.

4. אופיים הכללי של ארבעת המינים

בחרה ההלכה בארבעה מינים, אשר כל אחד מהם מרכז ומתמצת בתוכו חלק ספציפי מחלקי האילן.

האתרוג - חלק הפרי. הלולב - כל כולו אומר שדרה. התייחד ההדס בדגש עליו, והערבה בהיותה מאופיינת על ידי מקורות מי יניקתה. להלן נראה כיצד הלכות כל מין ומין מדגישות מאפיינים ייחודיים אלו.

שני מרכזים ישנם במינים. האתרוג מחד גיסא - הוא תכליתו של העץ, הוא עיקר הדרו. ראוי היה שכל שאר חלקי העץ יהיו כמותו, אם לא היתה חוטאת הארץ. ועל כן הוא ניטל לבדו, לא כחלק מן האגד, כפי שיבואר להלן. והלולב מאידך - הוא המייצב, הזוקף, המקשר בין חלקיו העליונים של העץ אל תחתיתו, מקור יניקתו, אדמתו. הוא זה שמאפיין את החג יותר מכל. הוא המאחד בין עולמות הצומח השונים - מאחד בין פרי העץ למקורותיו, בין עליו לשורשיו, בין הקדושה הנישאת של יום הכיפורים אל שטף החיים התחתונים, חיי העולם הזה. כל זאת בזקיפות קומה מזווגת שמים וארץ. על כן על שמו קרוי האגד, ועליו נאמרת ברכת הנטילה.

זאת לעומת ההדס והערבה המציגים פן חלקי ומסויים מחלקי העץ. הערבה - את שורשי העץ, וההדס - את עליו העליונים. ובהקבלה לעולמו הרוחני של האדם - הופעותיו החומריות-תחתונות מחד, ואלו העליונות-רוחניות מאידך. את כולם נוטל האדם כאחד - המינים כאחד, והאדם הנוטלם כאחד עימם - ומוליך ומביא אל שש רוחות השמיים, ואת כל רוח ורוח מאיר האדם באור אחדות עולם הצומח.

זאת ועוד, אין התאחדות ארבעת המינים נעשית במחשבתו של האדם גרידא (כשאר מצוות האמירה או המחשבה). כמו כן אין היא נעשית בצורה פאסיבית כל שהיא, כמצוות המזוזה, או נרות החנוכה. נעשית היא בידים, באברים הקושרים את האדם לעולם של עשיה, ובידיים נעשית היא בצורה אקטיבית ודינאמית. וכל זאת כדי לגלות ולטעת באדם את תיקון האחדות בכל חלקי חייו, לא רק ברבדיו התיאורטיים והמופשטים.

מדוע נבחרו הלולב, ההדס והערבה למטרה זו, זאת נראה להלן על פי איפיוניהם הבוטניים, התואמים לדגשים ההלכתיים, אותם רוצה התורה לחשוף בהם.

[כאן נוכל להוסיף לאיפיונים דלהלן, את מיון חז"ל הידוע את ארבעת המינים על פי מדד הטעם והריח שבהם. הטעם שייך לחלקה החושני והחומרי יותר של מערכת תחושות האדם. לעומת זאת הריח הינו לא מגושם, איננו יכולים למשוש, מבסס הוא את האדם פנימה, ועם יציאת הנשמה היתירה במוצש"ק אנו מתברכים מהבשמים מבשמי הנשמה. הלולב, מרכז השדרה, חלקו היציב והארצי של העץ, מאופיין כבעל טעם ולא ריח. מנגד לו ההדס המדגיש את עלי העץ, השרויים בחלקו העליון, מאופיין כבעל ריח ללא טעם. האתרוג - התכלית, כבעל טעם וריח, ואילו הערבה משוללת מזה ומזה.]

אך מדוע בחרה התורה דווקא באתרוג לייצג את הפרי, הרי עוד מיני פירות רבים ישנם? מאפיינת הגמ' את האתרוג כפרי ש"טעם עצו ופריו שווה", כך היה המצב קודם הבריאה כפי שצוותה הארץ להוציא פירותיה. אמנם, חטאה הארץ, והוציאה עץ שאין טעם עצו ופריו שווה. ומבאר הרב באורות התשובה (סוף פרק ו'), שחטא זה הינו יסוד כל החטאים כולם, יסוד הפער בין המגמה האידאלית לבין יכולת יישומה והופעתה בעולם המעשה. כל חטא, מכל מין ותחום שהוא, יסודו בכך שאין החוטא מסוגל ליישם בשטף עולם המעשה, על כל קשייו וסיבוכיו, את האידאות בהם מאמין האדם מעצם הוויית קיומו. תכונה זו נובעת מעצם היות עולמנו, עולם הזה, עולם בו מקשה החומריות על הראיה האידאליסטית, מוסיפה לה גווניו של תאוות ויצרים, רפיון וסיבוכים. ועל כן תכונה זו שלטת למן הרגע בו הפך העולם מאידאה מופשטת להופעה מעשית - בריאת העולם. מה שאין כן ישראל, בהם (לפחות בסגולתם גם אם לא יצא הדבר בשלימות אל הפועל) לא שולט החטא, "כולך יפה רעיתי ומום אין בך". ישראל קרויים ראשית, הם קדמו לעולם, ולא רק כרונולוגית, כי אם בעיקר מהותית. הם שייכים למדרגת קשר עם אידאה, בה העולמיות לא מחשכת את עינם, ואין החטא והנפילות הכרוכות עימו מוכרחים לבוא.

כך ישראל וכך הוא גם האתרוג. הפרי הינו תכלית העץ. כל העץ מכוון כלפי הוצאת הפרי, בעל הטעם והריח, המשרת את מגמת האדם, נזר הבריאה. מתחילה, קודם הבריאה, היה ראוי שאף העץ עצמו, על כל חלקיו המעשיים והמגושמים, יוחש בו אותו הטעם האידאלי של הפרי. אך חטאה הארץ, הארציות, ויצרה פער בין הפרי ועצו, בין האידאל והופעתו המעשית הנדרשת לקיומו. אך האתרוג, ש"טעם עצו ופריו שווה", שייך עדיין למדרגת הראשית, מדרגת ישראל, ועל כן דווקא הוא זה המתאים לגלות את המגמה האידאית בכל חלקי העץ. אם כן האתרוג הוא הפרי הפריי ביותר. נמשלו ישראל (שבת פח.). לתפוח, ומבאר תוס' (תענית כח.) שהתפוח הוא האתרוג. וזוהי אותה השלשלת של ישראל, האתרוג וקרבת א-להים שקודם החטא.

ב. הלולב

התבוננותנו על מין הלולב תחלק למספר נושאים.

1. מרכזיות השדרה

תכונת הלולב הינה בהיותו זקוף, אחיד וישר. כאמור לעיל הוא המקשר בין עליונים לתחתונים, הוא המזרים את חיות העץ אל כל אבריו וחלקיו. הדבר מתבטא במרכזיות שדרת הלולב. ביחס לדינים רבים, מדגישה ההלכה את ההתלבטות ההלכתית המיוחדת ללולב - האם מרכזיות הלולב היא בעליו או בשדרתו. נ"מ היכן ינהגו דיני הלולב. הדבר מיוחד דווקא ללולב, בו מדגישים

האמוראים והראשונים את מרכזיות שדרתו, על ידי מיקוד פסולי הלולב השונים בשדרתו דווקא, מה שאין כן במינים האחרים.

נחלקו האמוראים (לכא) האם אורך הלולב ימדד בעליו או בשדרתו. אמנם מלשון הגמ' משמע שלא נחלקו על שם הלולב שמוסב גם על עליו, אך הר"ן (יד. ד"ה נקטם) מבאר, שאכן מחלוקתם היא בדיוק בשאלה זו - האם שם הלולב מוסב גם על עליו או רק על שדרתו.

היכן הוא פסול נקטם ראשו של הלולב? בכך נחלקו הראב"ד והר"ן (מובא בר"ן שם). דעת הראב"ד שמתייחס הדבר דווקא לשדרת הלולב, ואילו דעת הר"ן (וכן תוס' כט:) שהדבר מתייחס לעליו העליונים של הלולב.

כך ביחס לפסול יבש, מביא הר"ן (יג: ד"ה לולב) מחלוקת ראשונים האם כבר ברוב עלים יבשים נפסל הלולב או שדווקא ברוב שדרה יבשה נפסל הלולב.

לולב שכפוף ראשו פסול (לכא). נחלקו הר"ן והטור האם מתייחס הדבר אל עליו הלולב או אל שדרתו. יסוד המחלוקת הוא בין רש"י לרא"ש, עיין בקרבן נתנאל. (הר"ן עקבי ומבליט את עליו הלולב. כך ביחס לנקטם, יבש וכפוף).

ביחס לפסולי התיומת השונים (לכא) - נחלקה התיומת ועבד כהימנך - מעמידם רש"י כנובעים מחסרון בשדרה דווקא ולא בעלים, שלא כשאר הראשונים שם.

עפ"י אולי מובנת ההדגשה המיוחדת בלולב (לכא) המקפידה על זקיפותו וישרותו (שאינה קיימת בהדס וערבה, שם אין הקפדה מיוחדת בדבר זה), היינו שלולב עקום לפניו או לצדדים פסול. השדרה, שמגמתה בהיותה מרכזת חלקי העץ השונים, בהקנייתה להם מגמה אחת, קישור אחד, עושה זאת בתכונת זקיפותה הישרה, העומדת בפני כל כיפוף חיצוני, משברים סביבתיים וכיוצא ב. על כן תכונת הזקיפות המיוחדת לשדרה, נמצאת דווקא בלולב.

לקמן יבואר שאף למדגישים את העלים על פני השדרה, שלכאורה אין הם עולים בקנה אחד עם המגמה הנחשפת בדיני הלולב, הרי שאין עליו הלולב כשאר עלים, אלא הם, כל כולם, מדגישים באופנים שונים את מרכזיותה של שדרת הלולב.

2. התייחסות העלים אל השדרה

תכונתם של עלים, כפי שיבואר לקמן ביחס להדס, היא היותם יוצאים ונפרדים מן השדרה והענף. בלולב מודגשת התכונה ההפוכה, היינו החזרת העלים אל השדרה ומיזוגם בה.

ר' יהודה מצריך שיהיה הלולב כפות (כס: במשנה, ובגמ' לא). ואין זה נצרך מדין הדר, היינו אין זה דין הנלווה לגדרים הבסיסיים של הלולב, אלא זהו דין הנובע מעצם שמו של הלולב - "כפות".

גם רבנן שאמנם לא מצריכים כפות בפועל, מצריכים שלפחות יהיה ראוי לכפיתו. לכן חרותא פסול ללולב, שכן אי אפשר לכופתו (לכא). ונראה שסברתם היא כעין סברת "כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו", היינו שדי בהכנת האפשרות ליישום צורך זה.

מיסוד פסול החרותא, נראה שפסול גם לולב קוץ (שם). לפי הסבר רש"י - "שיצאין בשדירה שלו עוקצין" - הרי הוא מאותו יסוד של עלים שאינם מתמזגים עם השדרה.

1. עיי"ש בר"ן שמבאר מדוע אין מחלוקת ראשונים זו תלויה במחלוקת האמוראים דלעיל.

המשנה בריש פרקין מכשירה את ציני הר הברזל, אך הגמ' (גב.) מגבילה זאת דווקא למקרה בו מגיע ראש כל עלה לצד עיקר העלה שמעליו. לכאורה היה ניתן להסביר צורך זה כעין הצורך בהדס שיהיו עליו חופין את עצו, היינו שהשדרה לא תראה. אך נראה שזה אינו בלולב, שכן מ"מ השדרה אינה מכוסה לחלוטין. על כן אפשר אולי להסביר גם צורך זה בכך שיהיו העלים, ככלל, מתמזגים עם אורך שדרתו של הלולב, מה שלא קורה כאשר כל עלה עומד בפני עצמו, ואינו מתייחס לכלל שדירת הלולב. וצ"ע.

3. דיני העלים עצמם

תכונה נוספת של עלי הלולב הינה היותם מורכבים זוגות זוגות, כאשר כל זוג עלים דבוק זה לזה לכל אורכו. אם לעיל עסקנו בתכונה הייחודית של עלי הלולב להתמזג עם השדרה ולא להיפרד ממנה, הרי שכאן יש תכונה דומה, אך הפעם בתוך העלים עצמם - לא עלים היוצאים ממקום אחד, שדרה אחת, ונפרדים כל אחד לפרטיותו הוא, אלא עלים הממשיכים את קירובם זה לזה אף לאחר יציאתם מן השדרה, היינו ממשיכים את תכונת אחדות וזקיפות השדרה אף בעלים.

לכן מבאר תוס' (כס: ד"ה ופרצו) (שלא כרש"י), שפסול נפרצו הוא כאשר נחלקו רוב התיזמות שבעלי הלולב. ומעיר הרא"ש (ס"י ג') שכך רק בלולב, ואילו בהדס וערבה פירוש נפרצו הינו שונה.

יותר מכך מודגש הדבר בתיזמת העליונה (שני העלים העליונים), המתייחדת בכך שהינה המשך ישיר של קו השדרה ולא נמצאת מצידי השדרה. בתיזמת העליונה לרוב הראשונים פסול הלולב בנחלקה רוב התיזמת, אף אם לא כך ברוב התיזמות שבלולב, והר"ן מחמיר לפסול אפי' בכל שהוא.

כן מדגיש הרא"ש (ס"ב), שאף אם ישנה הסתפקות בדין יבש כלפי מה הוא מכוון, הרי שוודאי תיזמת הלולב צריכה להישאר לחה.

4. אורך הלולב

אחד מאיפיוני שדרת העץ (הן גזעו, הן ענפיו) הינו התמשכותו לאורכו של כל העץ, וזאת כחלק מהיותו מקנה יציבות, זקיפות ובסיסיות לכל העץ כולו. כן גם הלולב צריך שיהא גבוה טפח משאר המינים (גב.), ודווקא בלולב, ובמיוחד בטפח זה, מבוצע הנענוע (כסכוס לרוב שיטות הראשונים), ומיוחד הדבר ללולב בו חשובה הזקיפות עד כדי כך שעקום וכפוף פוסלים בו.

טפח זה, המדגיש את גובהו המיוחד של הלולב, הינו כה מודגש וחלוק משאר הטפחים, עד כדי כך שנחלקו הראשונים (מובא בר"ן סו. ד"ה מיהו) האם ר' טרפון המשנה את גודלו של הלולב (גב.), עושה זאת בכל טפחיו של הלולב או שרק בג' הראשונים, אך לא בטפח הרביעי.

לא רק הלולב עצמו גבוה משאר המינים, אלא עץ התמר עצמו גבוה משאר העצים מהם באים ארבעת המינים, ולכן ניתקנה הברכה דווקא על הלולב (ד:).

ובתוס' (שם), וכל האגד קרוי על שמו (לא. רש"י ד"ה אין אגדין).

סיכום

במרכזיות הדינית של השדרה, בהתמזגות העלים עם השדרה דווקא, בהמשכת תכונת האחידות גם בין העלים לבין עצמם ובאורכו המיוחד של הלולב,

מתבטאת תכונת הלולב ותכונת שדרת העץ כולה - היותה מקנה לעץ כולו את היציבות והזקיפות, את הקשר בין העלים העליונים לשורשים התחתונים - היא זו המתאמת בעיקרה לאופיו של החג, חג חיבור הטבע עם מקורו, החיים עם מנביעם. ועל כן עליו קרוי שם האגד, ועליו ניתקנה הברכה.

ג. הדס

בהדס מודגשת מרכזיות העלים. תכונתם של העלים היא ביציאתם והיפרדותם מן השדרה, וביריבוים לעומת השדרה האחת הארוכה. מתבטא הדבר בהלכות ההדס השונות.

1. מעמד פירות ההדס

קודם העיסוק בהלכות העלים יש להקדים דגש אחר בהדס, והוא אי שייכות הפירות לנטילת ההדס. אמנם גם בלולב ישנם פירות, אך אין הם שייכים לשדירה, ועל כן אין הלכות ביחס לכך. אך בהדס, בו הפירות גדלים בחלק הניטל, חולקת ההלכה מקום נרחב לאי שייכות הפירות לנטילת ההדס. המשנה (ג:) מדגישה דווקא את פסול הפרי בהדס, ולא את גדרי כשרות העלים (שאותם מדגישה אח"כ הגמ'). הדבר מלמד על מרכזיות הדין של אי היות פרי ההדס ניטל.

א"כ, בניגוד לאתרוג בו דווקא הפרי הוא הניטל, ובניגוד ללולב, בו אמנם לא הפרי ניטל, אך נראה פשוט שאם יטול תמרים בנוסף ללולב, אזי לא יהיה כאן פסול לולב, וגם לא משום בל תוסיף (כשם שכך הוא ביחס לסיב ולעיקרא דדיקלא (ד:)), הרי שבהדס נטילת הפרי יחד עם ההדס פוסלת. אולי מתקשר הדבר לכך, שאמנם אומרת הגמ' על הדס ש"טעם עצו ופריו שווה" (ג:), ואמנם ישנה מציאות בה לוקטים את פירות ההדס לאכילה (ג:), אך אומר הרש"ש שפרי ההדס אינו חשיב כ"כ לאכילה, וכדאיתא במנחות (כ:), שההדס נקרא "אינו עושה פירות". וא"כ הן ברובד ההלכתי פרי ההדס פוגם, והן ברובד המציאותי פרי ההדס אינו כ"כ פרי כשאר הפירות.

ומוסבר הדבר על פי התבוננותנו במושג פרי. הפרי, המהווה את חלקו השלם והתכליתי של העץ, הכולל וגונו בקרבו את כל מגמת העץ, הן מצד שימוש, הן מצד זרעיו ממשיכי דרכו, הוא אינו שייך אל ההדס. הוא שייך אל החלקים מייצגי שלימות הצומח - האתרוג, פרי הפירות, והלולב - מאחד כל חלקי העץ. האתרוג כל כולו הדר הפרי, ובלולב אמנם לא ניקח הפרי, אך מ"מ אין הוא פוסל בנטילתו, אדרבה, בפסוק מתואר הלולב דווקא מצד תכונת פרי - "כפות תמרים". זאת לעומת איפיון ההדס בפסוק - "ענף עץ עבות" - לא פרי כי אם ענף, לא טעם פרי כי אם טעם עץ.

ואוי לו לאדם שיחפוץ להקדים זמנו, ולטעום בעץ את טעם פרי. אוי לו למבלבל המדרגות, לחפץ לקדש את שאיננו מוכן עוד לקדושה אחרונה. אז לא יהא זה קידוש החול כי אם חילון הקודש. ועל כן פוסלים פירות ההדס את נטילתו. חיבור ענף ההדס למדרגת הפרי, לא בפרי ההדס יעשה, אלא דווקא בפרי האתרוג, ובמה ? בלולב.

2. דין הדר בהדס

בפס' מובא דין הדר בהתייחס לפרי - "פרי עץ הדר". אכן הפרי הינו הדרו של העץ - תכלית העץ. לקמן נראה שדין הדר ממומש ביותר היכן שתופס הפרי מקום מרכזי, היינו באתרוג. ממילא עפ"י תובן מגמה המפחיתה את מרכזיות דין הדר בהדס, בו דוחקת ההלכה את מקום הפרי למקום שולי, כפי שראינו לעיל.

הדס קטום כשר לשיטת ר' טרפון (דף:). ומבאר שם רש"י שזאת משום דלית ליה דין הדר בהדס.

כן גם עולה מדין יבש שבהדס (ג), שאינו פוסל ברוב יבש, כבשאר המינים, אלא דווקא בכולו יבש פסול.

3. אופי דיני העלים

א. מרכזיות גדרי העלים

הגדר הבסיסי של עלי ההדס הוא שיהיו חופים את עצו, ובשלשות (דב.). דין זה אינו מגדרי הדר של הדס (היינו תוספת הגדרה) אלא הגדרה בסיסית בו. על כן אומר הרא"ש (ס"י) שלמ"ד שלא צריך עבות בכל ההדס, הרי שאין צורך מיוחד שהחלק שכן נצרך שיהיה עבות, יהיה דווקא בראשו, שכן הקפדה על הראש הינה צורך המיוחד לגדרי הדר.

גדרי העלים כ"כ מרכזיים בהדס, עד כדי כך שנחלקו הראשונים (מובא ברא"ש ס"י ד), האם הדס שוטה, שעליו אינם משולשים, נחשב למין אחר או לא. נ"מ לאיסור בל תוסיף, בהוספת הדסים שוטים להדס הניטל. כל זה מלמדנו על מרכזיות גדרי העלים בהדס.

ב. העלמת שדרת ההדס

שלא כלול, בו השדרה עומדת במרכז הגדרים ההלכתיים, נראה שדיני עלי ההדס מכוונים להעלמת שדרת ההדס.

עפ"י מובן ענין הכוליות שבגדרי עלי ההדס. אנו מכירים את דין רובו ככולו, ועל פיו נוהגים פסולים רבים. כך פסול נפרצו עלי הלולב פוסל רק אם נפרצו רוב עלי הלולב ולא אם נפרצו מיעוטם, וכך בגדרי חזית באתרוג. לעומת זאת בהדס נראה לקמן שבגדרי העלים, בשיטות שונות בנושאים שונים, הפסול הינו בכל שהוא. נראה לומר שסברת הדבר נובעת מתפקיד העלים בהדס. כל פסול רגיל פוסל משום הבעייתיות שבמקום הפסול עצמו. על כן, אם רוב מקומות הלולב, למשל, כשרים, אזי מדין רובו ככולו נכשירו. משא"כ בהדס, בו העלים נצרכים כדי שלא תראה השדרה, ועל כן הממד אינו נקודתי במקום העלה, אלא כללי בכל שדרת ההדס. על כן אם נראה עץ ההדס במקום אחד, הרי ששוב אין לומר ששאר מקומות ההדס כשרים, אלא הופך הדבר את כל ההדס לגלוי, ועל כן כולו פסול.

הדבר נבחן בשני מישורים. הן באופן הנצרך של גידול העלים מעצם ברייתם, הן באופן הנצרך של הישארות העלים אחר שנשרו כמה מהם.

נחלקו הראב"ד והמ"מ (פ"ה ה"א), האם יש צורך שכל העלים בשיעור ההדס יגדלו באופן הנצרך, או שבדיעבד די ברוב שיעור ההדס. לכתחילה אף הראב"ד מצריך בכולו.

בנשרו עלי ההדס, אמנם בעל העיטור (מובא בסור ס"י תרמו) מכשיר בנשאר קן אחד כראוי, אך לשאר הראשונים לא.

נחלקו הרא"ש ור' ירוחם (מובא בב"י תרמו ד"ה ואם), האם די ברוב שדרה כראוי ואין צריך את כולה כראוי, או שבאורך השדרה לא אומרים את דין רובו ככולו, וצריך שכולו יהיה כראוי, אך בתוך כל קן וקן, כן אומרים את דין רובו, ודי בשני עלים.

נראה שלרא"ה ולי"מ בר"ן (סו: ד"ה גמ'), שנחלקו האם בתוך הקן עצמו אומרים דין רובו או שצריך שכל ג' העלים ישארו, הרי שמ"מ ביחס לאורך ההדס, לא אומרים את דין רובו, אלא צריך שיהיה כראוי לכל אורך שדרתו.

ג. ראש ההדס

לקמן נראה שמיוחד ראש ההדס בכך, שדינים רבים הנוהגים בראש הלולב והערבה אינם נוהגים בו. נראה שמוסבר הדבר ע"פ המובא לעיל, לענין העלמת השדרה על ידי עלי ההדס. ודאי שעפ"י מוסבר מדוע אין חשיבות לראש שדרת ההדס, שכן הוא כלל לא נראה לעין. כן גם ביחס לעליו העליונים, שכן נראה שגם מיוחדות העלים העליונים שבלולב נובעת מצורת שדרתו הזקופה, המסתיימת בעלים העליונים, משא"כ בהדס, בו הזקיפות לא מודגשת, וע"כ העלים העליונים אינם חשובים משאר העלים.

ר' טרפון מכשיר הדס שנקטם ראשו (לד:), ולרוב שיטות הראשונים ההתייחסות היא לראש ההדס, ולא לאוקימתא אחרת.

עפ"י מסביר הר"ן (סו:), שר"ט המכשיר הדס שנקטם ראשו לא יכשיר כן בערבה, וזאת משום מיוחדות ההדס בכך שראשו ממילא אינו נראה.

נחלקו הראשונים (מובא ברא"ש ס"י י'), האם הדס יבש כשר בקן אחד לח או דווקא בג' קינים לחים. בכך תלויה השאלה האם הקן הלח צריך להיות דווקא בראשו או לאו דווקא. עיי"ש.

גם לשיטה המצריכה שהקן הלח, המכשיר את ההדס היבש, יהיה בראשו דווקא, הרי שנחלקו הראשונים (סוף ס"י תרמו ב"י ד"ה ומ"ש) האם כך גם בהדס לח, ראשו היבש פוסלו (כיבשות תיומת הלולב) או שלא כך, ויבשות ראש ההדס לא פוסלת.

ד. צורת גזילת העלים

המרכזיות שבתכונות העלים היא אי היותם כשדרה - אחידה וזקופה, אלא היפך הדבר, הם רבים ומתפרשים. מובלט הדבר על ידי עלים רבים היוצאים דווקא ממקום אחד בשדרה. זאת שלא כעלי הלולב, בהם ראינו לעיל שיש צורך דווקא שיתאחדו עם השדרה. אכן מבאר רש"י (לכ:), שג' עלי קן ההדס צריכים לצאת דווקא מקן אחד. וגם תוס' החולק מסיבות טכניות, מצריך שיצאו העלים מאותה שורה דווקא. זאת מאותה הדגשה של התפרצות והתפרשות העלים מן השדרה, שלא כבלולב.

סיכום

יחוד ההדס הוא בעליו. לא הפרי ניקח בו אלא העלים. על כן דיני הדר נוהגים בו פחות. מרכזיות העלים עומדת בבסיס גדרי ההדס, וענינם בהעלמת השדירה, וזאת על ידי הצורך בכליות חפותם על העץ, באי הדגשת ראש ההדס, ובצורך ביציאת העלים ממקור אחד.

ד. ערבה

יחודה של הערבה הוא בחוסר היותה בעלת מאפיינים יחודיים בה עצמה. כל ההתרכזות בה היא רק מצד מקום גידולה - על מקום נחל (לג:).

ענין זה כה מרכזי עד כדי כך שלרש"י יש להעדיף לכתחילה ערבה שגדלה על הנחל, מאשר כזו שגדלה בהרים. גם לראשונים האחרים, החולקים עליו בנקודה זו, ושלפיהם ענין הגדילה על הנחל הוא רק סימן לסוג המין ותו לא, מ"מ כך בחר הפסוק לאפיין את הערבה, ולא ע"פ תכונה אחרת.

גם הגדרים המיוחדים של צורת עלה הערבה (דל) הינם סימן להבדל בין ערבה לצפצפה, כשהגמ' מדגישה שההבדל היסודי ביניהם הוא מקום גידולם - בהרים או בנחל.

דעת בעל העיטור (מובא בסור ס"י תרמז ובב"ח ד"ה בשם העיטור) שדי בעלה אחד כדי להכשיר ערבה. ואולי משתלב הדבר עם איפיון הערבה רק על פי מקום גידולה ולא על פי תכונותיה העצמיות.²

ה. אתרוג

האתרוג הינו הפרי היחיד הניטל מבין ארבעת המינים. לפרי שתי תכונות יחודיות המקבלות את ביטויין בהלכות האתרוג. הראשונה היא היות הפרי תכלית העץ, עיקר העץ, הדרו של העץ. ביטוי לכך נמצא בדיני ההדר המיוחדים החלים על האתרוג. השניה היא היות הפרי חלק העץ ממנו האדם נהנה, ובו הוא משתמש. אשר על כן נמצא את דיני הבעלות המיוחדים הקיימים באתרוג.

1. צורת האתרוג

כה מרכזית היא תכונת ההדר באתרוג. היא מופיעה בהגדרה המקראית הבסיסית ביותר - "פרי עץ הדר". ואותו הדר, הדר פרי עץ הדעת טוב ורע - "כי טוב העץ למאכל וכי תאווה הוא לעינים ונחמד העץ להשכיל", אותו החלק המושך, הייצרי, החופף כל הופעה חומרית, המעוות כל מפגש עם עולם החול והופכו מהיות מלא בתכונת הקדושה אל היותו. כפוף לתאוותנות וייצריות, דווקא הוא זה המלווה את האתרוג ומאפיין. בחג זה ניתנת לנו ההזדמנות מחדש - לשלוח יד אל פרי ההדר, אל כל יופיו העולמי, אל טעמו המגרה המתפשט אף על עצו, והכל בקדושה, הכל משוך מתוכנה הרוחני המבסס של קטורת קדש הקדשים שביום הכיפורים. על כן תכונתו הבסיסית של האתרוג, הפרי, היא דווקא בהדרו החיצוני והידורו ההלכתי.

נתיבים רבים מצאה לה ההלכה לשם הדגשת חשיבות יופיו החיצוני של האתרוג. אם בשאר המינים ההקפדה על צורתם החיצונית המיוחדת הוסברה על ידי קשר ספציפי בין צורה זו למהות המין (זקיפות ודביקות עלי הלולב, חופה שבהדס, ערבי נחל וכו'), הרי שבאתרוג עצם חשיבות מראה ההדר היא העיקרית. דבר זה בולט בכל מרכיבי הצורה החיצונית של האתרוג, אך בעיקר דרך דיני פסול חסר. חסרונות ההדר שבאתרוג נחלקים לכמה סוגים:

צבע - לבן, כושי, מנומר וחוזית פסולים.³

מצב - שלוק, תפוח, סרוח, יבש וישן פסולים.

צורה - תיום, כמין דפוס, כדור, גדול וקטן פסולים.

חסר - ניטל עוקץ, פיטס, שושנה, נקלף, נסדק, ניקב וחסר פסולים.

דרך פסולי החסר מתבלטת העובדה שעיקר ענין גדרי האתרוג הם בהבלטת הדרו, לאו דווקא בעיסוק באתרוג עצמו.

2. למרות שאין זה מוכרח, שכן כן היתה דעת בעל העיטור ביחס לכשרות ההדס כשנשרו עליו.

3. בירושלמי משמע שחזית פסול משום חסר כך עולה מתוס' כט:

קולת דין חסר מתבטאת בשני מישורים. במישור היקף הדין, ובמישור יחסו אל דין ניקב.

חסר הינו פסול הנובע מכך שעצם האתרוג חסר, היינו גדרו הבסיסי פגום. ואילו ניקב נראה שהינו פסול מדין מראהו הפגום של האתרוג, ולא משום שחסר משהו בעצם חפץ האתרוג, הראיה, שניתן להתייחס אל בעייתיות ניקב גם כשלא חסר כהוא זה מן האתרוג עצמו.

ג' שיטות בראשונים בהבנת יחס פסול ניקב וחסר. נראה שנחלקו רש"י (דז:) והרמב"ם (פ"ח ה"ז)⁴, האם בכלל ישנו שם פסול עצמאי של חסר, או שמא חסר הוא רק אחד מסוגי פסול ניקב (היינו שאתרוג חסר פסול משום ניקב, כאתרוג המפולש, אך לא משום שם פסול חסר). הדבר משמעותי על פי ההבדל היסודי שהוסבר לעיל בין שני סוגי פסול אלה.

מ"מ המשותף לשניהם הוא שאתרוג החסר משהו פסול. ר"ח (מובא בסוד תרמח) חולק וסובר שחסר כלל לא פסול, אלא אם יש נקב מפולש או בכאיסר. היינו שגם לדינא אין מציאות של פסול עצמי של חסר, אא"כ הוא פגום בצורתו והדרו של האתרוג. זוהי הבנה מינימלית יותר בפסול חסר. אם כן, כבר כאן ניכרת מגמה המפחיתה מיסוד הפסול שבחסר.

ביחס להיקף פסול חסר, נחלקו הראשונים בעקבות סתירת משניות, האם פסול חסר קל יותר משאר פסולי הדר, וחל רק ביום הראשון ולא כל שבעה, או שהוא חמור כמותם. בכך נחלקו התוס' (כס:) והרמב"ן (מובא ברין יג: ד"ה ומיהו).

כל זאת ביחס לבשר הפרי. ביחס לקליפתו עולה שודאי אין לדונה מדין חסר (דז:), שא"כ גם בחסר משהו מן הקליפה היה נפסל האתרוג. ונחלקו רש"י ור"ח האם דיני פסול הוסרה הקליפה הם - שבהוסרה מקצתה כשר ובכולה פסול, או להיפך - בכולה כשר ובמקצתה פסול. נראה שיסוד מחלוקתם הוא בשאלה האם מ"מ בהסרת כל הקליפה יש מימד מסויים של חסר, ולכן ראוי לפסול, משא"כ אם נשאר לפחות חלק מן הקליפה (ר"ח), או שאפי' זה אינו, וכלל אין כאן פסול מצד חסר, אלא רק מצד שינוי צבע האתרוג, ולכן דווקא במקצתה ראוי לפסול, שכן כעת ישנם שני צבעים, משא"כ אם הוסרה כל הקליפה, אז כשר האתרוג (רש"י). שוב ניכרת מגמה המפחיתה מיסוד דין חסר, ע"י ניתוב מקרה הסרת הקליפה לפסול מראה ולא לפסול חסר.

כל זה בניגוד לניטל העוקץ או הפיטם, שנחלקו הראשונים בגדרי פסלותם, ולהלכה שניהם לעיכובא, והיינו בכל ז' ימי החג, שלא כפסול חסר, והם ודאי מצד הדר האתרוג, ולא מצד עצמותו.

כל זה מראה לנו על הדגשת ההלכה את חשיבות הדרו של האתרוג, אפילו יתר על עצמותו. ומוכן הדבר על רקע תכונת הפרי שבאתרוג.

2. דין הדר

עיקר דין ההדר נאמר בפסוק ביחס לאתרוג - "פרי עץ הדר", ונראה שגם התפשטותו לשאר המינים הינה על פי מידת שייכותם לחלק הפרי שבהם. על כן לולב, המוציא פירות (מנחות כז:) אך אין הם ניטלים, נלמד בגז"ש מאתרוג. כן בהדס, אך בהדס שפירותיו פוסלים את נטילתו (כמבואר לעיל) כבר נחלק ר' טרפון (דז:) על הימצאות דין הדר בו (רש"י שם).

4. ע"י ב"י שמעיר שאין נ"מ דינית למחלוקתם, אלא רק נ"מ בהסבר המשנה, וממנה נראה הבדל יסודי יותר

הדר הינו מהמרכזיים שבדיני האתרוג, ועל כן הוא נוהג כל שבעה, שלא כדין "לכס" (כך לפי שיטת רוב הראשונים). ההופך אותו למרכזי הוא או היותו מוגדר בעצם גוף הפרי, ולא חיצונית לפרי כדין "לכס" (כך מבאר הריטב"א בריש פירקין), או משום הענין המיוחד שבהידור המצווה, שהופך להיות מרכזי כענינים שהם מעיקר הלקיחה (תוס' שם). הכל מדגיש את חשיבות ומרכזיות דין ההדר, ובאתרוג דווקא, וזאת לאור הנאמר לעיל.

3. בעלות על האתרוג.

דין "לכס" הכללי בארבעת המינים, מצריך שביום הראשון יהיו ארבעת המינים בבעלות הנוטל. מעבר לכך מצריכה הגמ' באתרוג בעלות מעולה ושלימה יותר. גדריה יבוארו לקמן, אך הענין בה מובן על רקע יחודיותו של האתרוג כפרי, כיחיד מבין ארבעת המינים המשמש את האדם, ושעל כן מקבל הדבר ביטוי בצורך בבעלות שלימה יותר בו. הסוגיא הנידונה הינה בדף ל"ה.

נראה שכלל מצאה ההלכה שתי דרכים להדגיש את השימוש המיוחד של האדם בפרי. מחד גיסא, הדגשת פוטנציאל שימוש האכילה הקיים באתרוג (שאינו יוצא לפועל בחג מחמת הצורך לקיום המצווה בו), ומאידך, עצם חלות הבעלות הממשית בפועל, שקיימת כעת לאדם בחפץ שרוצה הוא להשתמש בו בעתיד. זו מצד אפשרות השימוש הספציפית הקיימת באתרוג, אך קיימת רק בכח, וזו מצד חלות הבעלות הכללית העכשווית הקיימת בו. שתי הדרכים מרכזיות - זו מצד הספציפיות שבה, וזו מצד היותה קיימת בפועל.

נחלקו האמוראים, האם הבעלות צריכה שתהא באופן שיש לו באתרוג דין ממון (היינו שהבעלות תהא שווה פרוטה. ואין זו כבעלות הנצרכת מדין "לכס" שבשאר המינים, שכן בעלות מיוחדת זו של האתרוג מצריכה שתהא בה אפשרות שימוש כל שהיא, ופסול אם יהיה החפץ ללא שום שווי, משא"כ לפי גדר דין "לכס" הרגיל), או כשיש לו אפשרות אכילה דווקא, אף אם אין לה קשר לבעלות (כמעשר שני לר"מ). ומכריעה הגמ' שהיתר אכילה לכ"ע בעי, ונחלקו רק בצורך הנוסף של דין ממון.

הבדל זה בין שני סוגי הבעת בעלותו על האתרוג - הבעלות שבפועל, ואפשרות האכילה שבכח - מומחש על ידי העובדה שהגמ' (לה:) דנה באפשרות לפתור חסרון ביכולת אכילת דמאי ע"י מיגו "דאי בעי מפקר", אך לא אומרת כן ביחס לחסרון בדין ממון במע"ש לר"מ (דאי בעי יכול לפדות), וזאת משום שהבעלות נצרכת שתהא בפועל, ולא בכח כיכולת האכילה הבאה על ידי מיגו.

ניתן להתבונן ברובד אחר על שאלת הבכח והבפועל של יכולת השימוש בפרי, וזאת באמצעות בירור השאלה, האם גדר בעלות זה נצרך שיהיה מעצם הגדרת הפרי ככזה (היינו שחלק מהגדרת שם הפרי הבסיסית היא יכולת השימוש בו), או מצד דינים חיצוניים לפרי המצריכים את שיוך הפרי לאדם. אם נובע הדבר מעצם הגדרת הפרי, הרי שהדבר מורה על תכונה פוטנציאלית הקיימת בגוף הפרי, משא"כ אם נצרך הדבר שיהיה בפועל, אזי ראוי שהוא ינבע מצורך פועלי של קשר האדם והפרי.

אכן נראה שנחלקו רש"י והרמב"ם (בפ"י המשניות ובהלכות) בשאלה זו - האם הצורך בהיתר אכילה נובע מדין "לכס" או שהוא מעצם הגדרת הפרי. נ"מ האם דין זה חל רק ביום הראשון, ככל שאר הדינים הנובעים מדין "לכס", או שהוא חל בכל

שבעת הימים. ומבאר הגר"י בשיעוריו שמחלוקתם קיימת גם למאן דבעי דין ממון - האם צורך מיוחד זה נובע מדין "לכס", או מעצם הגדרת הפרי ככזה. נראה שעוד השלכה למחלוקתם היא בשאלה, עד כמה אפשר להרחיב את נ"מ הסוגיא גם למינים השונים או לא. אכן תוס' (ד"ה לפי) ההולך בשיטת רש"י ומסב את הפסול רק ליום הראשון (שכן כאמור זהו סניף של הדין הכללי - דין "לכס"), הוא זה שמשליך את מאן דבעי דין ממון גם על לולב. לפי זה היה נראה לומר שהרמב"ם סובר שסוגיא זו שייכת רק במין האתרוג, ותו לא. נחלקו רש"י ותוס', ביחס לתרומה טהורה, האם יש לחפש את היתר האכילה דווקא אצל נוטל האתרוג (או אצל הסמוכים על שולחנו) או שיכול ההיתר להימצא גם אצל אנשים אחרים שאינם קשורים לו, ובכל זאת מהני הדבר לקיום מצוותו באתרוג זה. נראה שגם מחלוקת זו יסודה בשאלה, האם יש צורך בהיתר אכילה בפועל, ולכן יש צורך שיהיה הדבר דווקא לנוטל זה, או שדי בהיתר עקרוני המלמדנו על תכונת הפרי, ולכן מהני אף אם מותר באכילה לאנשים אחרים.

סיכום

מרכזיות האתרוג היא היותו הפרי הנלקח. דבר זה מתבטא במרכזיות הצורך בהדר האתרוג. עד כדי כך שחמורים יותר גדר הדר האתרוג מעצם גדר האתרוג עצמו. עוד מתבטא הדבר בצורך בבעלות המיוחדת על האתרוג, המיועד לשימוש האדם - הן מצד עצם חלות הבעלות הן מצד יכולת האכילה.

ו. אופן נטילת ארבעת המינים

[בחלק זה הוצגו רק ראשי ועיקרי הדברים, וצריכים הדברים עוד בירור והרחבה.]
נראה שהדגש העיקרי באופן הנטילה הוא החיבור המלא שבין החלקים הנפרדים המשתתפים בה. הדבר מתבטא ברבדים שונים.

1. חיבור ארבעת המינים

שלושת המינים (הדס, לולב וערבה) צריכים להילקח כאחד. שיטות שונות ישנן באופי השגת אחדות זו, אך כולן מכוונות אל מקום אחד. נחלקו הראשונים האם לרבן שאינם מצריכים אגד, יש צורך שינטלו המינים כאחד, או שאף בזה אחר זה מהני. בה"ג (מובא בתוס' מנחות כז. ד"ה לא), והרמב"ן בפירקין (מובא בר"ן) הם המכשירים בנטילה בזה אחר זה, לעומת רש"י ור"ת שם הפוסלים. לראשונים המכשירים בנטילה בזה אחר זה⁵ אפשר ללכת בשני דרכי הסבר. מר"ת המובא בר"ן משמע שהטעם הוא שנטילת ארבעת המינים מורכבת מארבע מצוות נפרדות. זו השיטה המפרדת ביותר את ארבעת המינים אלו מאלו. ואילו מרש"י שם משמע, שנובע הדבר מכך שאמנם מצוות נטילה אחת יש כאן, אך היא מתקיימת אף בארבעה מעשים.

5. עי' רש"י ור"ת במנחות (כז.), ובר"ת המובא בר"ן בפירקין, שהם החולקים על בה"ג, ומאופן מחלוקתם ניתן ללמוד על סברת בה"ג.

בשיטת הרמב"ם, המכשיר בנטילה בזה אחר זה, אך רק בתנאי שיהיו כל המינים מונחים לפניו, נראה, שכשרות הנטילה בזה אחר זה הינה רק מצד שאכן צריך שינטלו כאחד, וכעין דין "כל הראוי לבילה..." הכשירו גם כאן. לכן צריך שיהיו מונחים לפניו, כדי שיהיו ראויים לנטילה כאחד, אף שבפועל די אם נוטלם בזה אחר זה.

אך בשיטת הרמב"ן (מובא בר"ן), החולק וסובר שאף אם לא מונחים כולם לפניו, מהני בנטילה בזה אחר זה, צ"ל שהוא כלל לא בעי נטילה כאחד.

רבנן אמנם לא מצריכים אגד לעיכובא, אך כן מצריכים לכתחילה, וזאת משום הידור.

ר' יהודה מצריך שיהיה הלולב אגוד (ג). מהו סוג החיבור בין המינים אותו מצריך ר' יהודה? האם החיבור נצרך רק על מנת שבעת הנטילה יהיו שלשת המינים יחד, או שישנו צורך בסיסי יותר - להפוך את שלשת המינים לחפצא חדש? הדבר תלוי אולי במחלוקת רש"י-תוס' (ג), האם מסקנת הגמ' ש"אגד הזמנה בעלמא הוא" היינו לר"י, או לרבנן. שורש המחלוקת הוא בשאלה האם סברת האגד של ר"י היא שיש כאן חפצא חדש, או שיש כאן שלשה מינים, ויש דין בשעת הנטילה בלבד שילקחו כאחד, ועד אז האגד לאו כלום הוא.

נ"מ למחלוקת ראשונים זו היא, שאולי לא יסכים רש"י לכך שמין חמישי לר"י גורם רק לאיסור בל תוסיף ולא לגדר כל המוסיף גורע, כפי שכתב תוס' (ג: ד"ה הו"ל), אלא לרש"י כל המוסיף גורע, וכאילו כלל לא קויימה המצוה, שכן יש כאן חפצא חדש פסול.

[לא כל ארבעת המינים נאגדים. האתרוג נשאר חוץ לאגד. מוסבר הדבר על שום היותו התכלית אליה מכוונים שאר המינים. הם בצידו האחד של מאזניים, והוא משתווה להם בצידו השני. יטול האתרוג את מקומו, אל מול שאר המינים המסייעים לו. ומ"מ, גם אם לא חלק מן האגד הוא, הרי שבב"י מובא שיש להצמידו אל האגד בשעת הנטילה.]

אם כן סיכום השיטות ביחס לחיבור הנצרך בין שלשת המינים הוא:
שיטת רבנן - לכתחילה צריך אגד. לגבי דיעבד נחלקו הראשונים:

• בה"ג ורמב"ן - רבנן מכשירים בדיעבד אף בנטילה בזה אחר זה.

לר"ת - משום שאלו ארבע מצוות.

לרש"י - מצווה אחת בארבעה מעשים.

• רמב"ם - בעי כאחד, אך די באופן שראוי לכך, ותו לא.

• ר"ת - רבנן. כלל לא מכשירים בנטילה בזה אחר זה.

שיטת ר' יהודה - האגד הוא אף לעיכובא.

לתוס' - כדי שתהא לקיחה כאחד.

לרש"י - כדי ליצור חפצא חדש.

2. הצורך במגע

ישנה בעייתיות בכל חוסר מגע בין שלשת המינים הנלקחים כאחד לבין עצמם, וכן בינם לנטלם, ונראה שהדבר הוא המשך למגמת הנטילה האחת של ארבעת המינים.

על כן ישנו פסול חציצה בין המינים לבין עצמם, וכן ביחס לאדם הנוטלם (יז). בפשטות הצורך הוא לא רק במגע מינימלי לא חצוץ, אלא במגע מלא שאין בו נקודת חציצה אחת. (על כך הב"י חולק, וסובר שרק כאשר כלל אין מגע אזי פסולה הנטילה, אך אם יש נקודת מגע אחת מהני.)

אמנם לר"ן נראה שכלל אין כאן בעייתיות של חציצה, אלא רק בעיית לקיחה על ידי דבר אחר, ושם החציצה בסוגיין הינו מושאל מסוגיות אחרות, אך לשאר הראשונים נראה שיש כאן בעיה אמיתית של חציצה.
הגר"ד בשיעוריו מדייק ברמב"ם, שלשיטתו החציצה הינה ענין נלווה לנטילה ולא נובע מעצם הגדרתה.
ואילו לרש"י נראה שהדבר הוא מעצם הגדרת הנטילה, ולכן כאשר ישנה בעיית חציצה, אזי כלל לא מקרי נטילה.

3. בעלות על המינים

נראה שכל דין "לכס" הנוהג ביום הראשון, המצריך שיהיו המינים בבעלות הנוטל, הינם מיסוד זה, המצריך את הקירבה והשייכות בין המינים לנוטל. כאן הדבר מבוסס ברובד הבעלותי ולא הפיזי, שעל ידי החלת בעלותו על ארבעת המינים הוא משייך אותם אליו בנוסף לקירבה הפיזית המושגת בזמן הלקיחה.

4. צורת הנענוע

הנטילה אינה סתמית, אלא מוליד ומביא לשש הרוחות, ומגלה את שלטון הקב"ה האחד בכולם.

סיכום

מגמת האחדות בארבעת המינים ניכרת מדיני לקיחתם כאחד, דיני החציצה, דין "לכס", וצורת הנענוע.

סִכּוּת עֵד

בְּנֶגֶד סֶפֶר גְּמָרָא עֲתִיק
דְּפִים מְצֻהִיבִים מִיָּבֶשׁ
יָצוּק בֵּין דָּלֶת כְּתָלִי הֶלֶכָה
וַיֵּן הַחֲלוֹן עֵנֶק אֶקְלִיפְטוֹס
וְדָקֵל מִתְמָר עוֹלָה עַל גְּדוֹתָיו
עַד שׁוֹטְפָנִי פְּנִימָה
מִפְּרִיחַ אוֹתִיּוֹת
מִתְהַדָּר לוֹ בְּדְבִיקַת תִּיּוֹמָת
בְּמִדֵּית טַפְחִים דִּיקְנִית
שֶׁל אֶךְ שְׂדָכָה
הֶלְכוֹת לִוְלָב
מִשְׁכַּת סָפָה.

ק"ל ש"ה